

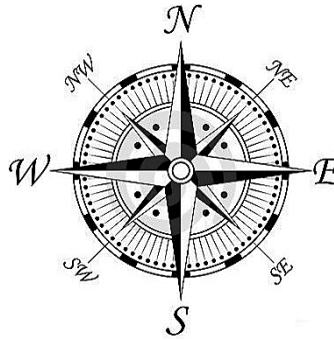
BEGRAAFPLAATSEN IN EUROPA

THEMA 15: EX ORIENTE LUX

ORIËNTATIE

Ex Oriente Lux, uit het oosten komt het licht. Omdat de wederkomst van Christus werd verwacht vanuit het Oosten, werden vroeger bij de christenen de doden zo gelegd dat ze hun Verlosser bij diens komst onmiddellijk zouden kunnen zien. Ze lagen dus met hun voeten ge-oriënt-eerd, gericht op het oosten.

Ook kerkgebouwen zijn in de regel oost-west georiënteerd, de ingang ligt in het westen, de gemeenschap van gelovigen richt zich in het gebed naar het oosten. Vanaf de derde eeuw is deze gewoonte geba-

seerd op bijbels-symbolische gronden: Christus als het Licht van de wereld (Luk. 1,78; Joh. 8,12) en de verwachting van de wederkomst van Christus vanuit het oosten (Mat. 24,27; Ap. 7,2).

De Reformatie heeft overigens het principe van de oriëntering niet aanvaard. Het gebruik is bij katholieken veelal verdwenen, maar het geldt nog steeds voor joden en moslims.

De joden worden op Jeruzalem georiënteerd begraven en moslims op hun rechterzij, zodanig dat hun gezicht richting Mekka kijkt.

Eindhoven-joods: → Jeruzalem

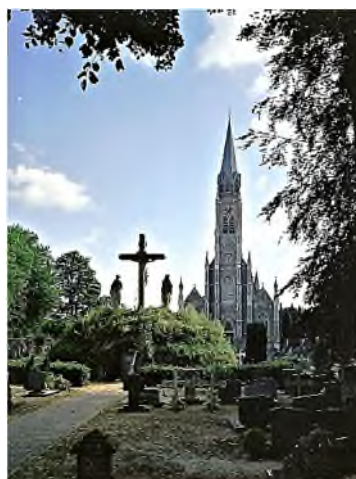
Diessen-christelijk: → Oosten

Amsterdam-islam: → Mekka

GEMERT: VAN CALVARIEBERG NAAR ALTAAR

Een mooi voorbeeld van de oriëntatie van zowel kerk als begraafplaats is te vinden in Gemert. Wie in Gemert op het kerkhof St. Jan Onthoofding staat en vanaf de calvarieberg naar de kerk kijkt, ziet dat kerk en kerkhof één geheel vormen. Vanaf de calvarieberg loopt er één lijn in west-oostelijke richting naar het altaar in de kerk. Het kerkhof is in neogotische stijl gestructureerd in de vorm van een Lotharings kruis, ook wel Patriarchaal kruis genoemd, waarbij de Calvarieberg in het 'hart' van de bovenste zijbalk ligt. Oorspronkelijk waren alle graven georiënteerd, d.w.z. gericht naar het oosten, waar bij het Laatste Oordeel Christus zal verschijnen. De begraafplaats symboliseert zo dat de gelovigen er voorlopig rusten in afwachting van de verrijzenis op de Jongste Dag. De pastoors liggen andersom, hun graven liggen vanaf de calvarieberg gezien aan de rechterkant, dat wil zeggen de kant van Maria, die rechts van het kruis staat.

Gemert - St. Jan Onthoofding

BUDEL: NONNENKOOR

Ook op kerkhof Onze Lieve Vrouw Visitatie in Budel zien we op het oude gedeelte een mooi voorbeeld van het oorspronkelijke gebruik de gelovigen ge-oriënt-eerd te begraven. Alle gelovigen liggen met de voeten naar het oosten met uitzondering van de pastoors en de nonnen. Nog opvallender dan in Gemert is te zien dat de pastoors, die aan de voet van het kruis liggen, met hun gezicht naar de gelovigen liggen. Zij zijn zo begraven dat ze bij de verrijzenis direct voor hun kudde staan om hen te leiden. Aan de zijkant liggen de graven van de nonnen. Zij kijken vanaf opzij toe en kunnen bij het Laatste Oordeel een soort ondersteunend koor vormen.

Wie een katholieke begraafplaats bezoekt, zal het fenomeen steeds minder vaak tegenkomen. Helaas wordt de oriëntatie op oude begraafplaatsen vaak verstoord, verdwijnt de Calvarieberg of wordt verplaatst en worden geestelijken tussen de andere graven begraven.

gelovigen: oostelijk

Budel - Onze Lieve Vrouw Visitatie

priesters: westelijk

nonnen: zuidelijk

PRIESTERGRAVEN: gedesoriënteerd

Het was niet ongebruikelijk de geestelijkheid (meestal de pastoors) met hun gezicht naar de gelovigen te begraven, zodat ze bij het Laatste Oordeel direct voor hun kudde staan om deze te dirigeren.

Het fenomeen kwam ook al voor toen er nog in de kerken mocht worden begraven. Bij de opgraving in de oude Catharinakerk in Eindhoven vond stadsarcheoloog Nico Arts een grafkelder, waarin het skelet andersom lag. Hij ging er onmiddellijk van uit dat het om een priestergraf ging.

Ook bij de uitvaart van een geestelijke wordt de kist in de kerk andersom geplaatst dan bij een leek. De *Codex Iuris Canonici*, het kerkelijk wetboek spreekt in het hoofdstuk over graven en begraafplaatsen nergens over oriëntatie of westelijke ligging van geestelijken. De verklaring moet mijns inziens gezocht worden in een gewoonte die op een bepaald ogenblik is ontstaan.

Waarschijnlijk heeft het wel veel te maken met de Calvarieberg, die soms in de vorm van een eenvoudig kruis en soms als een echte 'berg' kenmerkend is voor katholieke begraafplaatsen.

In tegenstelling tot de protestanten, waar de bijbel centraal staat, staat bij de katholieken het kruis centraal. Christus heeft de mens verlost door het kruis, waardoor het kruis het symbool werd voor eeuwig leven. De gelovigen werden/worden zodanig begraven dat ze naar de Calvarieberg 'kijken', waar de Verlosser hangt. Aan de voet van de Calvarieberg of in sommige gevallen zelfs in de Calvarieberg werden/worden de geestelijken als vertegenwoordigers van de Verlosser begraven in gedesoriënteerde richting.

Joure - St. Mattheus

Calvarieberg met priestergraven

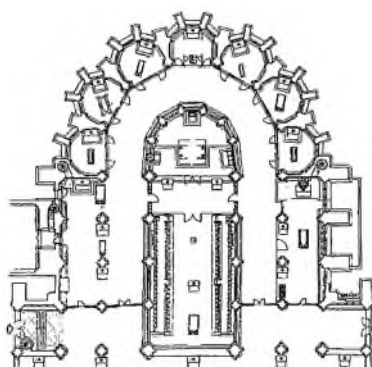
Sint-Oedenrode - St. Martinus

Bergeijk - St. Petrus Banden

DOM VAN KEULEN: GRAFKERK VAN DE AARTSBISSCHOPPEN

Links achter in de Dom van Keulen hangt een bord met de tekst: *An dieser Stelle wurden die Gebeine derjenigen bestattet die durch die Jahrhunderte ihr Begräbnis im Dom gesucht hatten in der Hoffnung durch die Nähe zu den Altären am Ende aller Tage eine begnadete Auferstehung zu finden* (op deze plaats werd het gebeente van diegenen begraven die door de eeuwen heen hun graf in de Dom gezocht hadden in de hoop door de nabijheid tot de altaren op het Einde der Tijden een begenadigde verrijzenis te vinden).

De Dom in Keulen is ook de bisschopskerk van het bisdom Keulen en is daarom ook van het begin af aan de grafkerk van de aartsbisschoppen geweest. Aanvankelijk werden de bisschoppen in de krans van koorkapellen in de kooromgang bijgezet. Daar staan nu nog hun grafmonumenten, die de oriëntatie van de kerk en het altaar volgen. Kerk en altaar zijn zoals gebruikelijk op het oosten gericht. De liggende figuren (*gisants*) van de bisschoppen op hun grafmonumenten zijn met hun gezicht gericht naar het altaar. Zo liggen de opperherders als vertegenwoordigers van de Verlosser gericht naar hun kudde.

AMIENS: RELIEKSCHRIJN VAN JOHANNES DE DOPER

De kathedraal van Amiens is niet geheel op het oosten gericht, georiënteerd dus. Dat heeft men met opzet gedaan.

In 1206 kreeg de bisschop van Amiens een deel van de schedel van Johannes de Doper in handen. Voor deze relik was een 'relikschrijn' nodig en omdat de stad door deze relik een belangrijk pelgrimsoord werd, kwam er ook voldoende geld binnen om die 'relikschrijn' = kathedraal te bouwen.

Voor de pelgrim de kathedraal betrad ging hij door het hoofdportaal onder het stripverhaal van het Laatste Oordeel door en was dus gewaarschuwd voor zijn lot op de Jongste Dag. Daarna was er nog geen eind gekomen aan de beproeving van de pelgrim. Hem wachtte het labyrint in het middenschip van de kerk. Pelgrims kropen vaak op hun knieën over de 234 m lange kronkelende streep van het labyrint, symbool van de moeilijkheden in het leven om in het midden uit te komen, het hemelse Jeruzalem. Bij het bereiken van de middenstip kreeg de pelgrim een volle aflat.

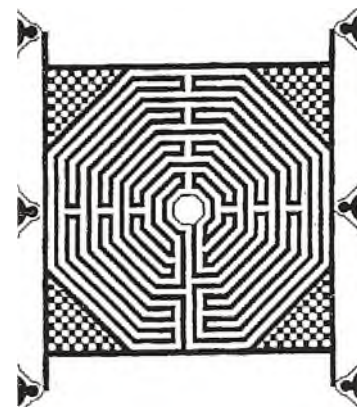
Uit die middenstip van het labyrint blijkt dat de kathedraal niet helemaal op het oosten is gericht. Op 24 juni, de dag van Johannes de Doper, schijnt de zon 's morgens en 's avonds zo door de ramen dat ze precies in het centrum van het labyrint valt. De symboliek van deze 'zonnewende' ligt dan ook in het gegeven dat met Sint Jan de dagen zichtbaar minderen, zoals Sint Jan zich de mindere heeft getoond ten voordele van Christus.

Amiens-Johannes de Doper

Amiens - Laatste Oordeel

Amiens - labyrint